12. 7. 2022

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Dezinformace jako právní problém

Zásady občanské společnosti patří mezi ústavní východiska české státnosti. Občanská společnost se vyznačuje názorovou rozmanitostí, která je promítnuta do politické plurality. Vyplývá to již z preambule české Ústavy. Co může být pro jednoho člověka důvodem chvály, může být pro druhého důvodem odmítnutí. Čím více se ale odkláníme od absolutních, věčných, hodnot rázu metafyzického, o to více se přízemně „utápíme“ v „kulturních válkách“ či ideologických bojích za „svou pravdu“ až v bojích skutečných. Ostatně veřejné schvalování spáchaného zločinu nebo veřejné vychvalování pachatele pro zločin samotné znamenají přečin.[1] Hodnotově by proto mělo být jasno.

Zdaleka ne každá lidmi uznávaná hodnota je ale chráněna právem a dokonce právem trestním. Kupříkladu v roce 1950 bylo v Československu komunisty upuštěno od trestněprávní ochrany náboženství. Rušení náboženství přestalo být zločinem a naopak se tehdy stalo spíše státní politikou materialistů. Jedna dřívější skutková podstata rušení zájmu na ochraně náboženství se přitom týkala rouhání.[2]

Dezinformace

Poměrně módním, dosti často politicky používaným až někdy zneužívaným slovem se v posledních letech u nás i jinde stala „dezinformace“ *(disinformation).*

Výraz „dezinformace“ patří mezi **výrazy**, které **připouštějí různý výklad**. Jedná se **převážně o politický pojem**.[3] Spojen bývá s **vědomě nepravdivým** nebo **pravdu vědomě zkreslujícím skutkovým tvrzením**, zejména za účelem **klamavého ovlivnění** podstatné veřejné záležitosti či veřejného mínění. Vědomé uveřejnění dezinformace, zejména ve **zlé víře** (úmyslně nebo hrubě nedbale čili bezohledně), je **zneužitím svobody projevu** nebo **práva vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace**. Klamání veřejnosti není po právu. Může se jednat o případy **emoční manipulace**, které známe i z praxe rodinného práva.

Specificky se s dezinformací setkáváme v mezinárodním právu, pokud jde o **válečná pravidla**, resp. pravidla ozbrojených konfliktů. **Válečné lsti**, oproti proradnostem, **nejsou zakázány**, nýbrž jen právně vymezeny. Mezi válečné lsti patří **dezinformace**, vedle použití kamufláže, léčky, předstírané operace apod.[4] Společným znakem všech válečných lstí je **klamavost** s cílem **vojensky oklamat nepřítele**.

Druhý právní příklad, pramenící v letošním roce, 2022, tvoří výslovné zákonodárně-politické zařazení dezinformací mezi **hybridní hrozby** *(hybrid threats)* podle práva EU.[5] V důsledku zneužití **technologizace společnosti** včetně rozvoje služeb informační společnosti došlo v poslední době k nebývalému **nárůstu** cizozemských hybridních hrozeb obecným blahům v místě a čase.[6] Do oblasti hybridních hrozeb patří i zahraniční vměšování a ovlivňování. Za hybridní hrozbu veřejnému pořádku a bezpečnosti EU je zde konkrétně brána zkreslující a manipulující státní propaganda Ruské federace zaměřená na určité cíle v EU, a to za současných okolností jejího ozbrojeného konfliktu s Ukrajinou, ovšem stojící mimo EU. Mezi národy, státy, nadstátními útvary i lidmi se mají odvíjet vztahy **vzájemného podporování**. Nikoli hybridní či jiné hrozby.

Dezinformace bývají uváděny nebo sdělovány zejména v podobě **tzv. reálných úkonů**, tedy projevených skutkových tvrzení, aniž by se jednalo o právní jednání, která však nejsou vyloučena.

Obvykle se jedná o tzv. informační úkony (oznámení apod.).

Dezinformace, všeobecně vzato, souvisí s **hrozbami střetů státních** či **jiných veřejných zájmů**. Anebo se týká **jiných mimořádných okolností** i za účasti vlastního obyvatelstva. Rozumí se tím zejména stav nebezpečí, nouzový stav, stav ohrožení státu nebo válečný stav, ale i živelní pohroma v důsledku působení neovladatelné přírodní síly, aniž by nastalý stav musel být zvlášť veřejnoprávně kvalifikován, apod. Dezinformace bývá spojována s **válečným škůdnictvím**, jako je například **podpora nepřítele**, či s **jiným škůdnictvím v době ohrožení vlasti** nebo za podobného mimořádného stavu.

Šíření dezinformací však může být za určitých okolností bráno i za **nepřístojné chování urážející národní cítění** českého lidu, které je objektivně způsobilé vzbudit **veřejné pohoršení**.[7]

Dezinformace se může **nepříznivě dotknout** státního nebo jiného veřejného zájmu. Například zájmu na ochraně obecného blaha bezpečnosti státu nebo na ochraně obecného blaha veřejného zdraví. A to **zlovolným** uvedením **skutkově nepravdivé**, **neúplné** či **jinak pravdu zkreslující zprávy**, údaje nebo jiného sdělení, zejména na veřejnosti. Obzvláště prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků nebo sítí elektronických komunikací. Děje se tak obvykle ve **zlé víře** (úmyslně nebo z hrubé nedbalosti) a zpravidla za **účelem ovlivnění politického rozhodnutí nebo veřejného mínění** v otázce **podstatného** státního nebo jiného veřejného **významu**. Dezinformačně může být založena již sama **státní propaganda**, sledující vlastní státní cíle i na úkor jiných států při zkreslení pravdy ve vlastní prospěch.

V naznačeném smyslu se státní zájem na „politickém boji“ se šířením závažných dezinformací – aniž by se nutně jednalo o právně dovolené válečné lsti – jeví jako **objektivně ospravedlnitelný** (legitimní). Jedná se totiž o zájem na ochraně obecných dober sledujících veřejný prospěch, z něhož potenciálně těží kdokoli z řad veřejnosti. Státní opatření však musí být **přiměřená** co do **obsahu**, **formy** a **účelu** a na základě zákona či mezinárodní smlouvy, má-li jít o výkon státní moci, popř. o její delegaci na k tomu zákonem povolanou osobu. Jako vhodná se proto prvořadě nabízí zejména **osvěta**, a to i v záležitostech státně nepříjemných, vedená otevřeností, upřímností a pravdivostí. Válečné lsti nyní nechme stranou.

Současně musí stát chránit **ústavní hodnotu nepřípustnosti** (zákazu) **cenzury** (čl. 17 odst. 3 Listiny). Dovolené **zvláštní případy zákonných výjimek**, předvídané odstavcem 4 citovaného ustanovení, ponechme stranou. Navíc ani za více než třicet let od roku 1991, kdy byla v Československu vyhlášena, později Českem převzatá, *Listina základních práv a svobod,* tyto ústavní výjimky nedoznaly zákonného naplnění. Ačkoli věcné důvody k jejich nezbytnému uzákonění při rychlé soudní ochraně práv by se mohly za určitých **krajních okolností** nabízet.[8]

Nemusí být pokaždé až tak rozhodné, kdo nepravdivé nebo pravdu zkreslující sdělení vytvořil, uvedl či zprostředkoval. Mohlo by jít jen o nastrčenou osobu anebo o **použití pomocníka**, jež je ovšem **přičitatelné** tomu, kdo ho ve svém zájmu použil. Určující proto je, komu je takové sdělení přičitatelné, tedy z čího **podnětu** nebo **schválení** k tomu došlo. Zejména zda z podnětu či schválení státního nebo jiného veřejného, například krajského, a za jakým **účelem** se tak stalo; tzn., kdo je **skutečným původcem** dezinformace.

Záměrným politickým vypuštěním dezinformace lze však i objektivně **příznivě ovlivnit** běh událostí. Tak se stalo například v Československu v listopadu 1989 u nepravdivé zprávy o zabití určitého studenta při tvrdém zásahu Pohotovostního pluku Veřejného bezpečnosti proti studentům na Národní třídě v Praze. Tato nepravdivá informace doslova „zvedla širokou veřejnost“, čímž splnila svůj zřejmě burcující účel. Obsah, účel či **politický** význam dezinformace proto může být za jistých okolností **společensky prospěšný**, anebo naopak **společensky škodlivý**. Odvisí to od svobodné

vůle jejího původce a od sledovaného hodnotového účelu. Mezi **prospěšné nepravdy** či **prospěšně zkreslené pravdy** může za určitých okolností, nikoli tedy vždy, patřit i „milosrdná lež“. Může být sdělena člověku například při duchovní podpoře jeho klidného umírání přirozenou smrtí bez dalších duševních útrap.

Pokud by ale prvotně či převážně politický pojem dezinformace **zároveň** neměl zřejmý **právní význam** opřený o právní řád a o zavedené právní pojmosloví, jako je tomu u válečných lstí, popř. u hybridních hrozeb, raději se mu právně vyhněme. Politický řád a právní řád jsou totiž na sobě **nezávislé společenské řády**. Podobně se to má s řádem morálním či náboženským. Porušení každého z nich vyvolává **jiný delikt**, politický nebo právní, popř. morální či náboženský, s **odlišnými postihy**. Možný souběh či podobnosti sice nejsou vyloučeny a docházívá k nim, ale jednalo by se jen o **jednotlivé případy souběhu**. Byť by takové souběžné případy mohly být i poměrně časté.

Pro **výklad právních jednání**, třeba obchodních podmínek ukládací služby informační společnosti, ostatně platí **pravidlo v pochybnostech k tíži** toho, kdo jako první použil **výra**z, **připouštějící různý výklad**.[9] Takovým výrazem může být právě „dezinformace“.

Označit někoho za „dezinformátora“, aniž by to bylo po právu, znamená zásah do jeho **přirozeného práva na čest**, které je spjato s jeho **osobností**. Ke spáchání civilního osobnostního deliktu postačuje „pouhé“ **nepříznivé dotčení práva**, které spadá do **privátní autonomie**.[10] O své cti si každý rozhoduje sám. A sám také dbá o vlastní čest. Deliktně tomu odpovídá **nárok zdržovací** nebo **nárok odstraňovací** (v původní stav uvádějící). Zásahem do cti, znectěním, **nemusí** být vyvolán újmový následek, a to ani v podobě škody (újmy majetkové), ani újmy nemajetkové. Rovněž tak se rušitel **nemusí** svým skutkem nijak obohatit.

Druhou věcí je **ublížení na cti**. Skutkově se již jedná o zvláštní delikt **nemajetkové újmy na přirozených právech** člověka.[11] Újma může spočívat například v **duševních útrapách** nebo v některé **nemajetkové ztrátě**, například ve ztrátě postavení na pracovišti či na veřejnosti.

Příklady problematičnosti některých dezinformací

Dezinformací nyní nemáme na mysli přípustnou válečnou lest podle mezinárodního práva, které je součástí českého právního řádu. Stranou také ponechme hybridní hrozby mezi státy podle práva EU. Předmětem našeho zájmu jsou „běžné“ dezinformace „mírové“, zvláště politického nebo zdravotního významu.

Za příklad **problematičnosti** používání či spíše zneužívání označení „dezinformace“ ve veřejném prostoru jako pouhé, bezobsažné, „politické nálepky“ by nám mohlo posloužit následující **skutkové tvrzení**, které by mohlo být takříkajíc „slovem do pranice“:

„Na počátku druhé světové války stojí německé napadení Polska v září 1939.“ Mohli bychom říci, že se jedná o dezinformaci? Tvrzení se týká minulosti a osobně se může dotýkat již jen menšiny žijících lidí. Za jistých okolností je ale lze politicky využít v současnosti. Kupříkladu k ponížení nebo znevěrohodnění politicky názorového oponenta či ideového konkurenta.

Ve skutečnosti, která je ověřitelná z běžně dostupných veřejných zdrojů i bez vynaložení odbornosti, se v tomto skutkovém případě jednalo o **společné německé a slovenské napadení Polska** při „polském polním tažení“. Slovensko se jej účastnilo polní armádou „Bernolák“ a válečným letectvem. Mělo padlé, raněné a nezvěstné vojáky. Citované tvrzení je proto věcně (i odborně) nesprávné, tedy **skutkově nepravdivé**. Běžně seznatelný děj napadení Polska se odehrál jinak. Skutkové tvrzení **opomíjí**, že Německo sice bylo strůjcem a vůdcem napadení Polska a jeho hybnou silou, ale nebylo v napadení samotné. Třeba však brát v potaz, že Slovensko bylo v podstatě vazalským státem

Německa, „ochránce“ své politické nezávislosti a integrity svého území, podle tzv. ochranné mezinárodní smlouvy. Dále toto skutkové tvrzení **opomíjí** následné proradné napadení Polska Sovětským svazem, navzdory paktu o neútočení, rovněž v září 1939. Polsko, napadené v jednom měsíci z více stran třemi cizími mocnostmi, bylo oslabeno až k porážce a ztrátě státní samostatnosti. Vyjdeme-li z těchto dějů, které jsou u nás **obecně známy** a setrvávají v paměti,[12] můžeme učinit **hodnotící soud** o tom, kdo všechno a za jakých okolností rozpoutal druhou světovou válku či se na jejím rozpoutání podílel svým protiprávním útokem.

Podobně problematicky se nám může jevit následující **skutkové tvrzení**:

„Sovětský svaz vpadl do Československa v srpnu 1968“. Ve skutečnosti tak učinilo pět, tj. většina, s Československem spřátelených signatářských států *Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci,* vyhl. č. 45/1955 Sb., neboli tzv. Varšavské smlouvy. Hlavní podíl na vpádu sice měl velmocenský Sovětský svaz, avšak nebyl osamocen. A nakonec ani nebyl spojen proti Československu se všemi zbývajícími státy tzv. Varšavské smlouvy. Stranou vpádu zůstala Albánie a Rumunsko. Všechny tyto skutkové děje jsou u nás **obecně známy** a zůstávají uloženy v obecném povědomí.

Problematičnost obou uvedených příkladů se může týkat **povahy** a **určení** těchto sdělení. Něco jiného by byla dějepisná studie včetně pramenných odkazů nebo citací, anebo pouhé zkratkovité tvrzení například při běžném společenském styku, a to i při dálkové komunikaci v laické internetové diskusi. Roli sehrává též **postavení původce tvrzení**, zejména zda se jedná o odborníka, o politika, anebo o běžného člověka bez zvláštního postavení z hlediska určitého tvrzení.

Závěr

Jako **pomůcka** k povšechné právní orientaci nám může posloužit tiskový zákon, zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání a občanský zákoník. A to navzdory tomu, že sdělování informací po síti elektronických komunikací je **volné** a právně nespadá ani pod veřejnoprávně regulovaný tisk, rozhlas a televizi, ani není jejich obdobou. Věcné podobnosti tu jsou však zřejmé, ovšem i právní odlišnosti.

Soukromoprávní odlišnost spočívá v tom, že v případě tiskového, rozhlasového a televizního soukromého práva jsou zákonem vymezeny **zvláštní civilní delikty**. Jedná se proto o delikty ze zákona, resp. o **závazky z deliktů**. Spojeny jsou s **nárokem** dotčené osoby, resp. s pohledávkou z deliktního závazku, a to s **pohledávkou na odpověď**, **pohledávkou na dodatečné sdělení** nebo s **pohledávkou na doplňující informace**. Sledován je **opravný účel**.[13] Nejedná se ale o opravu holého faktografického typu „stalo se v pondělí, ne v úterý“. Mezi skutkové znaky soukromoprávního **mediálního deliktu** spojeného s právem na odpověď totiž patří zároveň **dotčení přirozeného práva** člověka na čest nebo důstojnost či takového práva na soukromí anebo zároveň **dotčení statusového práva** (osobního práva osobního stavu) právnické osoby na název nebo pověst. Tím jsou z těchto deliktů **vyloučeny tzv. holé nepravdy**. Nemluvě o pouhých zřejmých chybách v psaní nebo počtech.

Ve službách informační společnosti takové závazky z deliktů nevznikají, protože takové civilní delikty tam vůbec nejsou zákonem vymezeny.

Doplňme si pro případ šíření informací na základě právního jednání, zejména při plnění smluvního závazku, odkaz na **vyvratitelnou právní domněnku**, že kdo **právně jedná určitým způsobem**, jedná **poctivě a dobrověrně**.[14] Většinou se ale v námi sledovaných případech nejedná o právní jednání, nýbrž o běžný společenský styk na společenských sítích, ledaže by tam byly zákazníkům smluvně poskytovány informační služby.

Bývá obtížné se pokaždé racionálně vyznat v množství informací, jimiž býváme někdy doslova zahlceni. Rozumové znalosti nám nemusí pokaždé postačit. Roli sehrává „jemný“ cit pro pravdu, který nás může nasměrovat.

Prof. JUDr. Ivo Telec, CSc.

Profesor občanského práva a vedoucí katedry soukromého práva a civilního procesu Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, advokát a mezinárodní rozhodce.

Základní teze tohoto příspěvku autor přednesl na plénu Košických dnů soukromého práva IV, pořádaných Právnickou fakultou Univerzity Pavla Jozefa Šafaríka v Košicích ve dnech 15. až 17. června 2022.

---

[1] § 365 trestního zákoníku.

[2] K současným otázkám nepřímé ochrany srov. autorův příspěvek Umělec nemá imunitu. Právní rozhledy, 26, 2018, č. 13/14, s. 457 – 463; k dispozici >>> zde, [cit. 22. 6. 2022].

[3] V EU srov. např. Posílený kodex praxe proti dezinformacím z roku 2022 včetně negativní definice pojmu dezinformace v preambuli kodexu, k dispozici >>> zde, [cit. 22. 6. 2022].

[4] Čl. 37 odst. 2 Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol), sděl. č. 168/1991 Sb.

[5] Rozhodnutí Rady (SZBP) 2022/351 ze dne 1. března 2022, kterým se mění rozhodnutí 2014/512/SZBP o omezujících opatřeních vzhledem k činnostem Ruska destabilizujícím situaci na Ukrajině, Úř. věst. L 65 z 2. 3. 2022, které bylo přijato podle čl. 29 Smlouvy o Evropské unii, konsolidované znění Úř. věst. C 326 z 26. 12. 2012, a navazující nařízení Rady (EU) 2022/350 ze dne 1. března 2022, kterým se mění nařízení (EU) č. 833/2014 o omezujících opatřeních vzhledem k činnostem Ruska destabilizujícím situaci na Ukrajině, Úř. věst. L 65 z 2. 3. 2022, které bylo přijato podle čl. 215 Smlouvy o fungování Evropské unie, konsolidované znění Úř. věst. C 326 z 26. 10. 2012.

Jedná se o zákaz šíření obsahu RT-Russia Today, RT-Russia Today Spojené království, RT-Russia Today Německo, RT-Russia Today Francie, RT-Russia Today Španělsko a Sputnik; viz příloha cit. nař.

Na dokreslení, právo Ruské federace zná již několik let veřejnoprávní status „cizozemského agenta.“

[6] Pro srovnání, v Československu v době nesvobody v letech 1948 – 1989, ovšem ani jinde tehdy na

světě, ještě nedošlo k podstatné technologizaci společnosti, a tím ani k dnešnímu nárůstu hybridních hrozeb veřejným blahům. Proto i tehdejší preventivní opatření komunistů proti zahraničnímu ovlivňování byla jiná. Kupříkladu příjem vysílání televizních nebo rozhlasových stanic cizích států, a to ani vysílání v češtině, nebyl od roku 1964 rušen. Do té doby byl rušen příjem vysílání některých zahraničních rozhlasových, a zřejmě i televizních, stanic. Po naprostou většinu doby, vyjma přetržky v roce 1968, však byl rušen příjem vysílání rozhlasové stanice Rádio Svobodná Evropa, umístěné v Mnichově a financované USA, ve které pracovala řada českých exulantů. Příjem vysílání této rozhlasové stanice přestal být rušen až 16. prosince 1988 pod vlivem politických změn v Sovětském svazu; k dispozici >>> zde, [cit. 22. 6. 2022]. Blíže viz Tomek, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání do Československa. Securitas imperii. Sbor. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2002, sv. 9, s. 334 – 366.

[7] Všeobecně srov. dekret presidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti, který se však týkal dobových skutkových okolností z doby zvýšeného ohrožení republiky.

[8] Za jistou podobu preventivní cenzury z mezinárodněprávně dovoleného důvodu lze považovat i rozhodnutí a nařízení orgánů EU z 1. března 2022; viz výše pozn. 5. Na českém území se jedná o první právní případ tohoto druhu, stanovený ovšem právem EU, po změně politického režimu v Československu na konci roku 1989.

[9] § 557 občanského zákoníku.

[10] § 82 a 83 občanského zákoníku.

[11] § 2956 a násl. občanského zákoníku.

[12] Viz např. Kamenec, I.: Slovenský štát v obrazech (1939 – 1945). Praha: Ottovo nakl. 2008, s. 102 – 104.

[13] Výslovně srov. § 19 a násl. dříve platného zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění pozdějších předpisů. Zákon byl zrušen v roce 2000. Ovšem i tehdy byl opravný účel spojen s dotčením určité právem chráněné hodnoty. Znám býval také trestný čin tiskové nedbalosti, zrušený roku 1990.

[14] § 7 občanského zákoníku.

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- Novela stavebního zákona: přehled změn a dopadů do praxe po dokončení legislativního procesu
- Energetická náročnost budovy jako cenotvorný faktor

- Přechodná ustanovení novely stavebního zákona – co s vydaným závazným stanoviskem a JES?
- Koncentrace řízení v aktuální judikatuře Nejvyššího soudu
- Aktuální závěry ÚS a ESLP k právům biologického otce (První část – judikatura Ústavního soudu ČR)
- Podílové spoluvlastnictví manželů po rozsudku SDEU ve věci C-300/25 Duftošek
- Předkupní právo jako možná past
- Sleva z kupní ceny vadné nemovitosti podle aktuální judikatury Nejvyššího soudu
- Povinnosti transparentnosti podle AI Actu
- Když rodič nepředá dítě - náhradní péče a úhrada nákladů podle novely rodinného práva
- Objektivizace náhrady nemajetkové újmy na zdraví a vliv mezinárodního prvku v rozhodovací praxi